

ahlâk öğretmenliğiyle İmam - Hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenliği yapma, kamuya ait ve sivil kuruluşlarda çeşitli memuriyet ve hizmetleri ifa etme vb. fonksiyonlar ilâhiyat fakültelerinin önemini kanıtlayan hususlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Said Paşa, *Hâtırat*, İstanbul 1328, I, 204, 572; Mehmet Ali Ayni, *Dârülfünûn Târîhi*, İstanbul 1927, s. 18, 19, 32, 36, 37, 48, 80; *Düstur*, Birinci tertip, Ankara 1941, VII, 689; İkinci tertip, IX (1928), s. 748; Üçüncü tertip, V (1931), s. 596; VI (1934), s. 640; *İstanbul Dârülfünûnu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun*, *Dârülfünûn Tâlimatnâmesi*, İstanbul 1932, s. 6; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 1220, 1225, 1233, 1235; Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul 1943, s. 25, 26; C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara 1948, s. 456, 457; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 5, 8, 33, 35; Osman Turan, *Türkiye'de Manevî Buhran, Din ve Laiklik*, Ankara 1964, s. 74, 75; İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, Ankara 1964, s. 62; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 293; Ömer Okutan, *Din Eğitimi, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983, s. 415, 420; T.C. Resmî Gazete, sy. 20215, 4.VII.1989; Ali Arslan, *Dârülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul 1995, s. 55; *Türk Eğitim Sistemi, Alternatif Perspektif*, Ankara 1996, s. 166; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul 1999, s. 467; *TBMM Tutanak Dergisi*, IX, Ankara 1948, s. 22, 23; X (1948), s. 3; *SR*, I/9 (1948), s. 133; *Devlet Dergisi*, sy. 9 (1969), s. 12; sy. 14 (1969), s. 7.

HALİS AYHAN

İLÂHİYÂT (الْإِلَهِيَّات)

Üç ana grupta toplanan
İslâm inanç esaslarının
ilkini oluşturan,
Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili
konuların genel adı
(bk. USÛL-i SELÂSE).

İ'LÂM (الإعلام)

Hadis rivayet usullerinden biri.

Sözlükte “öğretmek, bildirmek” anlamına gelen i'lâm, hadis terimi olarak hocanın semâ ve kıraat metotları ile aldığı hadisi veya hadis kitabını rivayeti için herhangi bir açıklamada bulunmadan öğren-ciye göstererek bunların kendisine ait olduğunu bildirmesi veya öğrencinin hocaya rivayetlerini hatırlatması karşısında hocanın buna itiraz etmemesidir. Kaynaklarda, i'lâm metodunun hadis naklinde kullanıldığına dair biri İbn Şihâb ez-

Zührî, diğeri Hişâm b. Urve ile ilgili olmak üzere iki örnek zikredilmiştir. Bunlardan ilkinde göre Ubeydullah b. Ömer b. Hafs (ö. 147/764) Zührî'ye hadislerini ihtiva eden bir kitabı göstererek, “Bunlar senin hadislerin mi?” diye sormuş, o da “Evet benim hadislerim” demiştir. Ubeydullah, ayrıca Zührî'nin bu hadisleri kendilerine okumadığını ve rivayet için icâzet vermediğini belirtmiştir. Zührî'nin i'lâm metodunu kullandığının delili olarak gösterilen bu haberle Ubeydullah b. Ömer'in, “Biz Zührî'den arzdan başka metotla hadis almazdık” dediğini bildiren rivayet çelişmektedir. İbn Şihâb ez-Zührî gibi bir hadis imamının hadis rivayetinde i'lâmı güvenilir bir metot olarak kabul etmeyeceğini ifade eden Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib, Ubeydullah b. Ömer rivayetinin mezkûr şekline bakarak hüküm vermenin doğru olmayacağına dikkat çekmiş, Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdülber en-Nemeri'nin rivayetleri incelendiğinde söz konusu kitap veya nüshayı Zührî'nin önceden inceleyip hatasız olduğunu tesbit ettiğinin ve özellikle Hatîb el-Bağdâdî'nin nakline göre rivayet için talebeye icâzet verdiğinin açıkça görüldüğünü zikretmiştir. İ'lâm metodunun kullanıldığına delil olarak gösterilen ve İbn Ebû'z-Zinâd (ö. 174/790) tarafından nakledilen ikinci örnek, İbn Cüreyç'in Hişâm b. Urve'ye, “Falan kimseye verdiğin sahîfedeki hadisler senin rivayetlerin mi?” diye sorduğu, onun da “evet” dediğine dair rivayettir. Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib bu rivayetin de Hatîb el-Bağdâdî'nin nakline böyle olmadığını söylemiş. İbn Cüreyç'in bir kitapla Hişâm b. Urve'ye gelerek, “Bunlar senin hadislerin mi, onları rivayet edebilir miyim?” diye sorduğunu, onun da “evet” diye cevap verdiğini ve Hatîb'in bu rivayeti i'lâm için değil icâzet için kullandığını belirtmiştir.

İ'lâm metodunun kullanılabileceğine delil olarak zikredilen rivayetlerin bazı kaynaklardaki muhtevalarıyla i'lâma değil icâzete örnek teşkil etmesi, tanınmış bazı hadis imamlarının bu metodu güvenilir bulmaması, ayrıca bu metotla hadis nakleden İbn Habîb es-Sülemî'nin bu yüzden kınanması, i'lâmın hadis rivayeti için sağlıklı ve yaygın olarak kullanılan bir metot niteliği taşımadığını göstermektedir. Râmhürmüzî ve Kâdî İyâz gibi âlimler i'lâm metoduyla hadis rivayetini câiz görürken İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, bazı muhaddisler ve diğer bazı âlimlerce tercih edilen görüşe göre bunun tecviz edilmediğini belirtmiş, Ebû Hâmid et-Tûsî'nin

nin bu konuda kesin şekilde olumsuz tavır ortaya koyduğunu zikretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fesevî, *el-Ma'rifet ve't-târîh*, II, 823; III, 158; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl* (nşr. M. Accâcel-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 451-452; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1405/1985, s. 355, 357, 366; İbn Abdülber, *Câmi'u beyânî'l-ilm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), II, 178; Kâdî İyâz, *el-İlmâ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 107-115; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 175-177; *Tecrid Tercemesi*, I, 443-444; Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib, *Teşîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî el-hicrî*, Kahire 1400/1981, s. 223-227; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 151-152; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996, s. 72-74.

MÜCTEBA UĞUR

İ'LÂM (الإعلام)

Mahkemece verilen şer'î hükmün
kaydedildiği yazılı belge.

Sözlükte “bildirmek, öğretmek, işaret koymak” mânalarına gelen i'lâm (çoğulu i'lâmât), terim olarak şer'î bir hükmü ve altında kararı veren hâkimin imza ve mührünü taşıyan yazılı belge demektir. Daha çok i'lâmât-ı şer'iyye olarak kullanılır. Her i'lâm belgesi davacının iddiasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını, varsa def'in sebeplerini, verilen hükmün gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları ihtiva eder. İ'lâm belgelerini diğer şer'iyye sicilleri kayıtlarından ayıran en önemli özellik hâkimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Bu bakımdan da hüccet, mâruz vb. belgelerden farklıdır. Ancak örfî anlamda ve uygulamada, hüküm ihtiva etsin etmesin altında kadının imza ve mührünü taşıyan her belgeye i'lâm denildiği ve bu sebeple arşivlerde birçok mâruzun i'lâm diye kaydedildiği görülür. Şer'iyye mahkemelerinde kadı yargılamayı tamamladıktan sonra verdiği kararı önce taraflara şifahî olarak bildirir, daha sonra kararın gerekçelerini de ihtiva eden bir i'lâm tanzim ederek davacı ve davalıya birer sûretini verir; bir sûretini de sicile kaydeder.

Yapılan araştırmalar, Tanzimat öncesinde i'lâmın bir mahkemenin kadısı tarafından sak kitaplarındaki i'lâm örnekleri esas alınarak hazırlandığını göstermektedir. Ancak merkezdeki bazı hususi i'lâmın hazırlanması için, Dîvân-ı Hümayun kalemlerinden olan beylikçiye bağlı i'lâmcı diye özel bir kalemin bulun-

duğu da hatırlatılmalıdır (Sertoğlu, s. 43). Tanzimat sonrasında ise hem hukukî muamelelerin istikrar içinde yürümesi hem de kadınların ehliyet açısından gittikçe zayıflamaları sebebiyle i'lâmların hazırlanmasıyla ilgili özel kalemli teşkil edilmiştir. Meşihat-ı İslâmiyye Dairesi'ndeki Fetvâhâne'nin üç kaleminden biri olan ve başında i'lâmât-ı şer'iyye mümeyyizi denilen bir âmirin bulunduğu i'lâmât odası kadınların verdikleri i'lâmları inceleyip kontrol etmekle görevlendirilmiştir. 1296 (1879) tarihli Senedât-ı Şer'iyye Ta'limât-ı Seniyyesi, mahkemelerin hazırlayacağı i'lâm ve hüccetlerin tanzim esaslarını tedvin etmiştir. Aslında bu tâlimatla daha önce mevcut olup da yazılı halde bulunmayan bir kısım kuralları yazılı hale getirildiğinden tâlimattan önceki ve sonraki i'lâmlarda ciddi bir farklılık söz konusu değildir (*Düstur*, Birinci tertip, IV, 83-85). Bu tâlimata göre şer'iyye mahkemelerinde bir davanın seyrine ait bütün kayıtlar zabıt cerîdeleri denen dava tutanaklarına geçirilir. Şer'i bir i'lâmın hazırlanması için zabıt cerîdesinde bulunan kayıtlar esas alınarak i'lâm müsveddesi "sakk-ı şer'î" kaidelerine göre kaleme alınır. Zabıt kâtibi, i'lâm müsveddesini yazdıktan sonra müsvedde, ilgili mercilerce (sadreyin kâtibi, mümeyyiz-i evvel ve başkâtip gibi) tashih edildikten sonra kadiya takdim edilir. Kadının tetkiki ve "yazıla" kaydını düşmesinden sonra i'lâm kaleme alınır. Zabıt kâtibi ve ilgili diğer memurlar i'lâmı inceleyip arkasını parafe eder ve kadının son tetkikinden sonra i'lâm sicile kaydedilir.

Şer'iyye mahkemelerinde tanzim edilen bir i'lâmın şu temel özellikleri ihtiva etmesi gerekir: 1. Hâkimin imza ve mühürü i'lâmlarda alt tarafta yer alır. Araştırmalar, hem nazarı bakımdan hem uygulama açısından bu kuralı teyit etmektedir. Aksi iddialar belgelerin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Sakk-ı şer'î kitaplarında, kullanılacak imza ve mühürlerle ilgili klasik ifadeler zikredilmiştir. Şer'iyye sicillerinde i'lâmın imza ve mühür kısmı deftere kaydedilmemekte, her kadının göreve başladığı gün deftere kaydettiği imza ve mühürle yetinilmektedir. 2. Taraflar ve davanın görüldüğü yer formüle edilmiş ifadelerle tanıtılır. Önce davacının adresi, adı, babasının adı ve başka bir memlekettense ismemleketi belirtilir; davanın görüldüğü yere niçin geldiği ve halen nerede oturduğu kaydedilir. Davalının ise sadece adı, unvanı ve babasının adı yazılır. 3. Davacının

iddiası yani dava konusu yazılır. Davacının zabta geçirilmiş ifadeleri telhis edilir. 4. Davalının cevabı yani karşı davası, def'i ve itirazları veya iddiayı kabulü belirli ifade kalıplarıyla yazılır. 5. İ'lâmda kararın gerekçesi demek olan ispat vasıtaları (esbâb-ı sübûtiyye) mutlaka yer alır ve ispat vasıtalarına göre kullanılan kalıplar da farklı olur. 6. İ'lâmın son kısmını verilecek hükmün kalıp ifadeleri teşkil eder. İ'lâmdaki ispat vasıtalarının ikrar ve şahitlik olmasına göre "ilzam" veya "tenbih" ifadesi yahut her ikisinde de "hükmolundu, kazâ olundu" vb. ifadeler kullanılır. Bu tabirlerle i'lâmlar diğer şer'iyye sicili kayıtlarından kolaylıkla ayırt edilebilir. 7. Tarih ya Arapça olarak yazılır veya bugünkü tarih atma şekillerine benzer bir tarzda kaydedilir. 8. İ'lâmlarda "şühûd-ı l-hâl" başlığı altında şahitler listesinin verilmesi şart değildir. İspat vasıtası şahitlik ise i'lâmın içinde veya sonunda şahitlerin ismi yazılabilir. İlk dönemlerde hüccetlerde olduğu gibi i'lâmlarda da şahitler yazılırken son zamanlarda ve özellikle ikrar yahut yemine dayanan i'lâmlarda şahitler zikredilmemektedir. Konusu şikâyetle bağlı olan i'lâmlarda şikâyet edenlerin isimlerinin zikredildiği de vâkidir.

Mahkemenin verdiği kararlara i'lâm denmesinin sebebi muhatabın icra makamları olmasındandır. Yargı görevini ifa eden mahkemeler verdikleri kararları icra makamına bildirmek (i'lâm etmek) zorunludur. Osmanlı şer'iyye mahkemelerinde

kadınlar verdikleri kararları, icranın başı olan padişaha veya onun mutlak vekili sayılan sadrazama yahut da onun yetkili kıldığı ehl-i örf denilen mülkî âmirine i'lâm etmek zorundadır. Bundan dolayı ve özellikle XVII. yüzyıldan itibaren i'lâmların karar kısmında, "Huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu"; "Tembih olunduğu huzûr-ı düstûrânelerine i'lâm olundu ..." ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır. İ'lâmların başında, "Ma'rûz-ı dâ-i devlet-i aliyyeleridir ki ..." vb. ifadelerle bazan sadece "ma'rûz" ifadelerinin kullanılması da bu sebeptendir. Bazı araştırmacılar, bu ifadelerden dolayı i'lâmlarla bunlardan tamamen farklı bir belge çeşidi olan "ma'rûz" veya "ma'rûzât"ı birbirine karıştırmışlardır (Bayındır, s. 18 vd.).

İ'lâmlar, sakk-ı şer'î kitaplarında konularına göre bazı kısımlara ayrılıp tasnif edildiği gibi (Debbâğzâde Nûman Efendi, s. 223-339) Şer'iyye mahkemelerinin tuttuğu şer'iyye sicil defterlerinde de yüz binlerle ifade edilebilecek i'lâm sûretleri mevcuttur. Ancak bunlar, i'lâmların aslı değil sûreti olduğundan bilhassa şekil şartları açısından i'lâmlara ait bazı özelliklerden mahrumdur. Bunların i'lâm olup olmadıkları muhtevadan anlaşılabilir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunanlar ise hem şekil hem muhteva bakımından i'lâmların bütün özelliklerini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Debbâğzâde Nûman Efendi, *Câmiu's-sak*, İstanbul 1214, s. 223-339; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, I, 301 vd.; IV (1296), s. 78-82, 83-85; *Mecelle*, md. 1786, 1827; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, IV, 659-662, 718, 764-770, 868-869; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 108; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve İstihlâlar*, İstanbul 1973, s. 218; Abdülâziz Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986, s. 3-20; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 43, 160; Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, İstanbul 1988, I/1, s. 29-36; Pakalın, II, 51.

AHMET AKGÜNDÜZ

İ'LÂMÜ'L-MUVAKKİİN

(إعلام الموقعين)

İbn Kayyım el-Cevziyye'nin

(ö. 751/1350)

İslâm hukuk düşüncesini

Selefi bir yaklaşımla ele aldığı eseri.

Müellif, çoğu eserinde olduğu gibi bu eserinde de önsözünde isminden söz etmez. Çağdaş yazarların büyük bir kısmı kitabın adını *İ'lâmü'l-muvakkî'in* 'an

İspat vasıtası şahitlik olan bir alacak i'lâmı (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Bab Mahkemesi, nr. 2/110, vr. 43*)

